

Sovyetler Birliği Dış Politikasında Avrupa Bütünleşmesi: 1950'li ve 1960'lı Yıllar^(*)

European Integration in the Soviet Foreign Policy: 1950s and 1960s

İlhan ARAS^(**)

Özet

Avrupa bütünleşmesi tarihi, Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki Soğuk Savaş ile yakından ilgili olmuştur. Bu nedenle, Avrupa bütünleşmesi hem ABD'nin hem de Sovyetler Birliği'nin dikkatini çekmiş, ancak iki tarafın yaklaşımı farklı olmuştur. ABD, Avrupa bütünleşme sürecini desteklemiş, Sovyetler Birliği ise bütünleşme sürecine karşı olmuştur. Sovyetler Birliği tarafından Avrupa bütünleşme süreci bir tehdit ve kısa süreli bir girişim olarak görülmüştür. Buna karşın, Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndaki ekonomik büyüme ve genişleme eğilimleri Sovyetler Birliği'nin bütünleşmeye yönelik bakış açısını değiştirmiştir. Bu çerçevede, çalışmada Sovyetler Birliği'nin 1950'li ve 1960'lı yıllardaki Avrupa bütünleşmesine yönelik yaklaşımı incelenmiştir. Sovyetler Birliği'nin bütünleşme

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
299-322

(*) 16-17 Ekim 2017 tarihlerinde Ankara Üniversitesi tarafından düzenlenen "Ekim Devrimi'nin 100. Yılı: Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş, Uluslararası Sistem" başlıklı kongrede sunulmuştur. Yazar, kongre katılımcılarının çalışmaya ilişkin soru ve yorumlarına ayrıca dergi hakemlerinin değerlendirmelerine teşekkür etmeyi bir borç bilir.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş Tarihi: 07.11.2017 Kabul Tarihi: 28.11.2017

(**) Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ilhanaras@nevsehir.edu.tr

İlhan ARAS

sürecine karşı olduğu bu dönem, Avrupa Ekonomik Topluluğu çerçevesinde kronolojik olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun, Sovyetler Birliği tarafından kapitalist bir bütünleşme süreci olarak görülmesinden dolayı Avrupa bütünleşmesine yönelik 1950'li ve 1960'lı yıllardaki yaklaşımın olumsuz olduğu gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Sovyetler Birliği, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Soğuk Savaş, Bütünleşme, Ortak Pazar*

Abstract

The history of European integration was closely related to the Cold War between the Soviet Union and the USA. For this reason, European integration drew attention of the USA and the Soviet Union; however, the approach of two sides were different. The USA supported the process of European integration; the Soviet Union was against the integration process. For the Soviet Union, the process of European integration was seen as a threat and a short-term attempt. Notwithstanding, economic growth in the European Economic Community and its enlargement tendencies changed the viewpoint of the Soviet Union towards the integration. In this framework, in study, the approach of Soviet Union towards the European integration in the 1950s and 1960s years is examined. This period which the Soviet Union was against integration is dealt with chronologically within in the frame of the European Economic Community. Consequently, it is demonstrated that its approach towards integration process in the 1950s and 1960s was negative as the European Economic Community was seen as a capitalist integration process.

Keywords: *Soviet Union, European Economic Community, Cold War, Integration, Common Market*

Giriş

Gabriel García Márquez, SSCB'yi “tek bir Coca-Cola ilanının bulunmadığı 22.400.000 kilometrekarelik bir ülke” olarak tanımlamıştır.¹ Bu büyük ülke, Soğuk Savaş boyunca komünizm ideolojisinin temsilcisi olarak kapitalizmin temsilcisi olan Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile sürekli olarak karşı karşıya gelmiştir.

Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş dönemi dış politikasında² ABD ve Çin gibi ülkelerin belli bir ağırlığı olmasına rağmen, Sovyet dış politikasındaki unsurlardan biri de Avrupa bütünleşmesi olmuştur. Soğuk Savaş boyunca, Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki çatışma Avrupa kıtasının iki kampa bölünmesine neden olmuş ve Avrupa'daki bu kutuplaşma uzun bir döneme yayılmıştır. Söz konusu kutuplaşma, Soğuk Savaş'ın iki tarafında da bütünleşme çabalarını güçlendirmiştir. Bu nedenle Soğuk Savaş kutuplaşması, Avrupa Topluluğu'nun doğumuna yardımcı olan “ebe” rolünü üstlenmiştir.³

Literatür incelendiğinde Soğuk Savaş'ın ilk yılları çerçevesinde Sovyetler Birliği'nin Avrupa bütünleşmesine bakışıyla ilgili çalışmaların eksik olduğu görülmektedir. Halbuki, 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ile bütünleşmesine başlayan Avrupa, bir yanda ABD diğer yanda Sovyetler Birliği'nin olduğu iki kutuplu bir dünyada bütünleşme girişimine başlamıştır. Bu nedenle, Avrupa bütünleşmesi hem ABD'nin hem de Sovyetler Birliği'nin dikkatini çeken bir konu olmuştur. Marshall yardımlarıyla Batı Avrupa'nın kalkınması için önemli bir itici güç olan ABD, Avrupa bütünleşmesi tarihinde daha baskın bir rol üstlendiğinden

1 Gabriel García Márquez, *Doğu Avrupa'da Yolculuk*, Çev. İnci Kut, 2. Baskı, (İstanbul: Can Sanat Yayınları 2016), s.90.

2 Jonathan R. Adelman, Deborah Anne Palmieri, *The Dynamics of Soviet Foreign Policy*, (New York: Harper & Row Publishers, 1989).

3 Vladislav Zubok, “The Soviet Union and European Integration from Stalin to Gorbachev”, *Journal of European Integration History*, Vol. 2, No 1, 1996, s.85.

İlhan ARAS

akademik ilgi bu alana kaymıştır. Buna karşın, Sovyetler Birliği'nin Avrupa bütünleşmesine bakışı karşıtlık üzerinden şekillendiğinden bu konudaki ilgi ve çalışmalar eksik veya sınırlı kalmıştır.

Çalışmada, Sovyetler Birliği'nin Avrupa bütünleşmesi ile sorunlu bir ilişki yaşadığı 1950'li ve 1960'lı yıllara odaklanılmakta, "Sovyetler Birliği'nin Avrupa bütünleşmesinin ilk dönemlerine bakışı nasıldır?" sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu çerçevede, Sovyetler Birliği'nin AKÇT ve ağırlıklı olarak AET'ye bakışı, kronolojik olarak aktarılacak, ilgili literatürden ve değinilen bazı Sovyet kaynaklarından hareketle, bütünleşmeye karşıtlığın ve engelleme girişimlerinin hangi çerçevede oluştuğu gösterilmeye çalışılacaktır. Böylece, AB tarihine ve Avrupa bütünleşmesinin ilk on yıllarına ilişkin Sovyetler Birliği bakış açısının gösterilmesine ve literatürdeki eksikliğin giderilmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Avrupa Bütünleşmesine Yönelik Sovyet Tepkisi

Toynbee'ye göre, Batılı olmayan en büyük topluluğun bir parçası olan Rusya ve Batı, "Hristiyan orijinli olmalarına rağmen, birbirine daima ve tamamen yabancıydılar ve her zaman birbirlerine karşı düşmanlık ve antipati besliyorlardı."⁴ Bu çerçevede yüzyıllara dayanan bir mücadeleyi/karşıtlığı 1950'lerde Sovyetler Birliği ve AET üzerinden değerlendirmek mümkündür.

Dönemin Londra büyükelçisi Ivan Maisky ve Sovyet Dış Politikası alanındaki önemli uzmanlardan biri olan Maxim Maximovitch'in Ocak 1944'te belirttiği gibi: "En azından savaşın ilk yıllarında Balkanlar, Merkez Avrupa, İskandinavya vb. farklı federasyonların ortaya çıkması SSCB'nin çıkarına değildir." Böylece SSCB, Avrupa'da meydan okunamayan bir güç

4 Arnold J. Toynbee, *Dünya, Batı ve İslam*, Çev. Abdullah Zerrar, (İstanbul: Pınar Yayınları 2002), s.12.

Sovyetler Birliği Dış Politikasında Avrupa Bütünleşmesi: 1950'li ve 1960'lı Yıllar

olarak kalacaktır.⁵ Söz konusu bakış açısı, II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da gruplaşmanın Sovyetler Birliği tarafından istenmeyen bir durum olduğunu göstermektedir. Mearsheimer'in "Bir büyük güç için ideal durum, dünyadaki tek bölgesel hegemon olmaktır." şeklindeki ifadesi ve saldırgan realizmin savunduğu, büyük güçlerin başka bölgelerde hegemon bir gücün ortaya çıkmasını engelleyecekleri fikri, Sovyetler Birliği ve AKÇT/AET ülkeleri üzerinden savaş şeklinde gerçekleşme de siyasi bir amaç olarak var olmuştur.⁶ Bu amaç doğrultusunda da, II. Dünya Savaşı'ndan 1970'li yıllara kadar, Avrupa bütünleşmesinin bir siyasi güç olarak yükselmesi, Sovyetler Birliği için her zaman engellenmeye çalışılan bir girişim olmuştur.

Avrupa bütünleşmesi, Stalin döneminde Sovyet çıkarları için potansiyel bir tehdit olarak görülmüştür. Öyle ki, Stalin döneminden beri, Sovyet bloğu olumsuz propaganda yapmış ve Sovyet politikacılar AET'yi; "kapitalistlerin ortaklıkları", uluslararası ticarete ayrımcılığa neden olan "kapalı bir blok" ve "NATO'nun ekonomik kurumu" olarak göstererek değersizleştirmeye çalışmışlardır.⁷ Avrupa bütünleşmesine yönelik karşıtlık, birçok eski ve yeni önyargıyla desteklenmiştir. Birleşmiş bir Avrupa'nın Doğu'ya yönelik bir haçlı seferi ile eş anlamlı olduğu ve Batı Avrupa güçlerinin SSCB sınırında bir "güvenlik kordonu" oluşturmaya çalıştıkları gibi önyargılar Stalin için sonraki dönemlerde Sovyet stratejisini oluştururken faydalı olmuştur.⁸

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
299-322

5 Maisky to Molotov, 11 January 1944, Archive of Foreign Policy of the Russian Federation (AVP RF), fond 06, opis 6, papka 14, delo 145, p.5, 7.'den aktaran Vladislav Zubok, *a.g.m.*, s.85.

6 John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, (New York & London: W.W. Norton Company 2001), s.40- 42.

7 Wolfgang Mueller, "Recognition in Return for Détente?: Brezhnev, the EEC, and the Moscow Treaty with West Germany, 1970-1973", *Journal of Cold War Studies*, Vol. 13, No. 4, Fall 2011, s. 80.

8 Vladislav Zubok, *a.g.m.*, s.86.

İlhan ARAS

Avrupa bütünleşmesi hareketinin gelişimine biri dost diğeri düşman iki unsur katkı sağlamıştır. Bu nedenle, ABD'nin desteği bütünleşme süreci için bir dost desteği olarak, Sovyetler Birliği'nin karşıtlığı ise düşman karşıtlığı olarak nitelendirilebilir. Ancak iki tarafın farklı yaklaşımları aslında bütünleşme sürecini aynı çizgide etkilemiştir. ABD'nin yardımları ve teşviki bütünleşme için başarıya giden yolu açarken, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan ekonomik, askeri ve siyasi tehdit ise Batı Avrupa ülkelerini birbirlerine daha fazla kenetlemiştir.⁹ Ayrıca, Marshall Planı'na karşı yoğun bir şekilde yapılan Doğu propagandası ve Merkez-Doğu Avrupa'nın Sovyetleşmesi, yakın bir Sovyet tehdidinin Batı Avrupa korkularını artırmasına neden olmuş ve böylece Avrupa bütünleşme süreci hızlanmıştır.¹⁰ Waltz'ın belirttiği gibi, "Rus ve Amerikan süper güçlerinin ortaya çıkması Batı Avrupa devletleri arasında daha geniş kapsamlı ve daha etkin işbirliğine imkan veren bir durum yaratmıştı."¹¹

Hem ABD hem de Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş'ın en önemli olgusu olarak Batı'nın bütünleşmesini, Batı bütünleşmesinin en ileri aşaması olarak da Ortak Pazar'ı kabul etmişlerdir. İki tarafın bu şekilde bir inanca sahip olmasının kendi açılarından bazı nedenleri olmuştur. Avrupa bütünleşmesi esasında ABD'nin desteklediği bir süreç olmuştur. ABD açısından süreç, bir yandan Avrupa devletlerinin ekonomik ve siyasi birleşmesi diğeryandan Avrupa ve Kuzey Amerika arasında ortak siyasi ve ekonomik çıkarların bütünleşmesi şeklinde iki önemli amacın gerçekleşmesi olarak değerlendirilmiştir. NATO ile Sovyetler Birliği nüfuzunun bütün

9 Haluk Özdemir, *Avrupa Mantığı: Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi 2012), s.169.

10 Wolfgang Mueller, "The Soviet Union and Early West European Integration, 1947-1957: From the Brussels Treaty to the ECSC and the EEC", *Journal of European Integration History*, Vol. 15, No 2, 2009, s.70.

11 Kenneth N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, Çev. Osman S. Binatlı, (Ankara: Phoenix Yayınevi 2015), s.89.

Sovyetler Birliği Dış Politikasında Avrupa Bütünleşmesi: 1950'li ve 1960'lı Yıllar

şekillerine karşı bir engel oluşturulurken, güçlü bir Avrupa da Sovyetler Birliği'nin etkisinden kurtulmak isteyen Doğu Avrupa devletlerinin dikkatini çekebilirdi. Ayrıca Ortak Pazar, tarafların birbirlerine üstünlük sağlayamadığı Soğuk Savaş'ı kazanmak için son bir şans olarak görülmüştür. Sovyetler Birliği açısından bakıldığında ise, AET'nin Batı'nın bütün politik amaçlarını temsil ettiği düşünölmüştür. Öte yandan, AET'nin, Doğu ve Batı Avrupa'da Sovyet çıkarları için giderek daha önemli bir tehlike haline gelmesi söz konusu olmuştur. Bütünleşme, Sovyet çıkarlarının pratik ve ideolojik antitezi olmuştur. Bu nedenle, Sovyet politikası Ortak Pazar'ı ortadan kaldırma veya etkisiz kılma çabası üzerinden şekillenmiştir.¹²

9 Mayıs 1950 tarihli Schuman Deklarasyonu ile başlatılan Avrupa bütünleşmesi, Sovyetler Birliği tarafından genel anlamda ABD destekli bir girişim olarak algılanmıştır. Bu durumun önemli bir göstergesi, dönemin Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Vyshinsky tarafından Stalin'e yazılan bir mektupta, Schuman'ın rolünün ABD'nin "yandaşı" olarak tanımlanması olmuştur.¹³ 22 Eylül 1951 tarihli Pravda gazetesinde de Schuman Deklarasyonu konusu ele alınmış ve "Schuman Deklarasyonu savaş anlamına gelir. Schuman Deklarasyonu işsizlik ve açlık anlamına gelir." şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁴

Schuman Deklarasyonu'ndan AKÇT'ye geçilen süreçte, AKÇT Antlaşması'nın imzalandığı Nisan 1951, Soğuk Savaş'ın en yoğun yaşandığı dönem olmuştur. 11 Eylül 1951 tarihli bir notta, dönemin Dışişleri Bakanı Vyshinsky'nin Fransa maslahatgüzarına (*Chargé d'Affaires*), 9 Mayıs 1950 tarihli Schuman Deklarasyonu'nu Batı Almanya'nın yeniden silahlandırılmasını ve Alman emperyalizminin canlandırılmasını amaçlayan

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
299-322

12 David F.P. Forte, "The response of Soviet foreign policy to the common market, 1957-63", *Soviet Studies*, Vol. 19, No 3, 1968, ss.373-374.

13 A. Chubar'ian, *Rossiiskii evropeizm*, Olma Press, Moscow, 2006, s. 311'den aktaran Wolfgang Mueller (2009), *a.g.m.*, s.72.

14 *A.g.m.*, s.78.

İlhan ARAS

bir planın parçası olarak gördüğünü belirtmiştir. Söz konusu notu daha sonra Sovyet basınında AKÇT ile ilgili yazılan makaleler takip etmiş ve bu makalelerde AKÇT, saldırgan NATO bloğunun ekonomik -alanda benzerini oluşturmaya yönelik atılan bir adım olarak değerlendirilmiştir.¹⁵ Ayrıca AKÇT ile birlikte Avrupa bütünleşmesine yönelik atılan adımlar sosyalist blok için yeni bir güvenlik tehdidi olarak yorumlanmıştır.¹⁶ Bu arada, AKÇT Antlaşması'nın Rusça tercümesi de hazırlanmış ve 100'e yakın kopya Sovyetler Birliği'nin önde gelenlerine gönderilmiştir.¹⁷

Avrupa bütünleşmesinin gerçekleşemeyen bütünleşme girişimleri üzerinde de Sovyetler Birliği'nin etkisini görmek mümkündür. Fransa tarafından başlatılan Avrupa Savunma Topluluğu girişiminde, Almanya ve Sovyet tehlikesi temel nedenler olmuştur. Ancak bu iki tehdit arasında ters yönde bir ilişki söz konusu olmuştur. Fransa'da, Fransız güvenliğinin Alman gücünün yeniden canlanması ve saldırgan Sovyet politikası tarafından tehdit edildiği görüşü hakim olmuştur.¹⁸

Sovyetlerin 1950'lerin ikinci yarısı için "Birleşmiş Avrupa'yla" ilgili tahminleri, Amerika'nın etkisini sürdürme rolü üstlenen bir birlik olacağı veya Alman yayılmacılığı ve militarizmiyle ilgili ortak korkular temelinde Sovyetler Birliği, Fransa ve Büyük Britanya arasında bir uzlaşma sağlamaya

15 Tatiana Zonova, "From Cold War to Cold Peace: the EU-Russian Relations", MGIMO- Moscow, s. 1. Erişim 5 Eylül 2017 <http://www.eui.eu/Documents/Research/HistoricalArchivesofEU/FriendsofArchives/FriendsHAEUConfZonova.pdf>.

16 Robert David English, Ekaterina (Kate) Svyatets, "Soviet elites and European integration: from Stalin to Gorbachev", *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, Vol. 21, No. 2, 2014, s.221.

17 AVPRF, 0136/41/242/33/16-21, Sergeev to Bogomolov, 25.06.1951'den aktaran Wolfgang Mueller (2009), *a.g.m.*, s.76.

18 Pierre Guillen, "The Role of the Soviet-Union as a Factor in the French Debates on the European Defence Community", *Journal of European Integration History*, Vol. 2, No 1, 1996, s.71.

Sovyetler Birliği Dış Politikasında Avrupa Bütünleşmesi: 1950'li ve 1960'lı Yıllar

yönelik bir Batı Almanya planı olduğu şeklindedir. Ayrıca, 1950'lerin sonlarına doğru Batı Almanya ekonomisinin “mucize” olarak adlandırılan döneme girmesiyle, Alman yayılcılığı korkusu daha belirgin bir hal almıştır.¹⁹

Sovyetler Birliği, Topluluğun kurulmasına ve daha ileri bütünleşme girişimlerine siyasi ve ideolojik düzeyde karşı olmuştur. Siyasi anlamda Batı Avrupa ülkelerinin birliği bir tehdit olarak görülürken, ideolojik anlamda kapitalistlerin anlaşmazlıklarının üstesinden gelebilmeleri Sovyetler için beklenilmeyen bir durum olmuştur. Böylece Sovyetler Birliği, Topluluğu hukuki anlamda tanımayı reddetmiştir. Topluluğun üye ülkeleriyle müzakereler ve ilişkiler sürdürülürken, Topluluğun kendisiyle müzakereler ve ilişkiler geliştirilmemiştir.²⁰ Sovyetler Birliği'nin AET'yi tanımama politikası, Dışişleri Bakanlığı, Savunma Bakanlığı ve Dış Ticaret Bakanlığı tarafından desteklenen resmî bir tutum olmuştur.²¹ AET'yi tanımayan Sovyetler, AET'yi hem “tekerciler topluluğu” olarak hem de NATO'nun bir kuklası olarak görmüştür.²²

SSCB'nin Ortak Pazar konusundaki politikasına bakıldığında ideolojisinin dış politikasını yönlendirdiği görülmektedir. Sovyet basını veya Sovyet liderlerin ifadeleri dikkate alındığında, Batı'nın yıkımının komünizmin nihai zaferinde bir saplantı olarak kaldığı görülmektedir.²³

19 Vladislav Zubok, *a.g.m.*, s.90.

20 John Pinder, “Economic Integration and East-West Trade: Conflict of Interests or Comedy of Errors?”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 16, Issue 1, September 1977, s.3.

21 Mikhail Lipkin, “The Soviet Union, CMEA and the Question of First EEC Enlargement”, XIV International Economic History Congress, Helsinki 2006, s. 4, Erişim 22 Eylül 2017 <http://www.helsinki.fi/iehc2006/papers3/Lipkin.pdf>

22 Wolfgang Mueller (2011), *a.g.m.*, s.79.

23 David F.P. Forte, *a.g.m.*, s.386.

AET Sonrası Süreç

1956'da büyük bir Avrupa savaşının çıkma ihtimalinin yarattığı korkunun azalması, yeni Sovyet yaklaşımını kalıcı bir Sovyet uluslararası stratejisi olarak kapitalizmle “barışçıl bir şekilde bir arada olma” yönünde yenilikçi bir strateji geliştirmeye sevk etmiştir. Avrupa konusunda uzman bir isim olan Andrei Alexandrov-Agentov'a göre, Sovyet stratejisindeki bu değişimin mimarları Kruşçev ve ekibi olmuştur.²⁴

AET'nin kurulması ve Batı Avrupa bütünleşmesine yönelik girişimler, Sovyet yönetimi tarafından çok fazla eleştiri konusu yapılmıştır. Sovyet hükümeti Nisan 1956'da, XI. AET oturumuna Avrupa işbirliğine ilişkin bir taslak anlaşma teklifi sunmuştur. Bu teklifte, barışçıl amaçlar için nükleer enerjinin kötüye kullanımını araştırmak için bir AET organı kurulmasından bahsedilmiştir.²⁵ 7 Mart 1957'de Sovyet Dışişleri Bakanlığı, Avrupa bütünleşme sürecine engel olma amacıyla nükleer silah teknolojisine erişimle ilgili Fransa-Batı Almanya anlaşmazlıkları, AET içinde ekonomik hakimiyet ve Fransa'nın kolonilerine yaklaşımı gibi konular üzerinden hareket etmiştir. 13 Mart'ta da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Başkanlığı tarafından bütün AET üye devletlerine Roma Antlaşmalarını bütün Avrupa devletlerinin işbirliği ve barışı için bir “tehdit” olarak gördüğünü ifade etmiştir.²⁶

25 Mart 1957'de Roma Antlaşması imzalandığında, Sovyetler Birliği'nin bu gelişmeye tepkisi ideoloji ve politika düzleminde oldukça sert bir şekilde olmuştur. Roma Antlaşması imzalanmadan bir hafta önce Birleşmiş Milletler, Avrupa Ekonomik Komisyonu'na (*United Nations Economic Commission for Europe*), Avrupa Ekonomik İşbirliği için taslak

24 Vladislav Zubok, *a.g.m.*, s.89.

25 N. B. S. Scott, “The soviet approach to European economic integration”, *Soviet Studies*, Vol. 9, No. 3, 1958, s.296.

26 Wolfgang Mueller (2009), *a.g.m.*, s.84.

Sovyetler Birliği Dış Politikasında Avrupa Bütünleşmesi: 1950'li ve 1960'lı Yıllar

anlaşmayı içeren bir teklif sunmuştur. Ayrıca, taslak teklifine AET ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (AAET) dünya barışı ve istikrarı için tehlike olduğuna dair uyarılarda bulunan Sovyet Dışışleri Bakanlığı'nın bir tebliği de eklenmiştir.²⁷ AET ve AAET'nin kurulmasını sağlayan Roma Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre önce, 16 Mart 1957'de, Sovyet Dışışleri Bakanlığı, Avrupa ülkelerinin büyükelçiliklerine ve ABD'ye yaptığı söz konusu açıklamada, yaratılan iki yeni örgütün Avrupa'daki bölünmenin daha fazla derinleşmesine neden olacağını ifade etmiştir. Ayrıca, Ortak Pazar ve AAET'nin bütün eylemlerinin NATO'nun çıkarlarına bağlı olacağını savunmuştur. Bu nedenle, söz konusu dönemdeki Avrupa bütünleşmesi girişimleri dönemin ideolojik bakış açısından doğrudan etkilenmiş; Avrupa bütünleşmesi Sovyetler Birliği'ne karşı dünya emperyalizminin tutumunu güçlendirme girişimi olarak değerlendirilmiştir.²⁸ AET ve AAET kurulduğunda, SSCB yayınladığı bir notta, yeni kurulan bu kurumları Avrupa'nın bölünmesine yönelik daha ileri adımlar atan, Almanya'nın yeniden silahlanma amacına ve ABD'ye hizmet eden yapılar olarak gördüğünü belirtmiştir.²⁹

Sovyet Bilimler Akademisi Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'ne (*Institut mirovoi ekonomiki i mezhdunarodnykh otnoshenii*, IMÉMO) Batı Avrupa bütünleşme süreciyle ilgili araştırma yapma görevi verilmiştir. Böylece Sovyet yayınlarında AET'yi emperyalist ekonomiler arasındaki gerilimlerin artması ve monopollerin ortaklığı şeklinde değerlendirme eğilimi söz konusu olmuştur.³⁰ Söz konusu enstitü, Ortak Pazar nedeniyle artan sorunlarla ilgili olarak Sovyetler Birliği'nin teorik

27 'Soviet Proposals for All-European Economic Cooperation', *International Affairs* (Moscow), 1957, no. 4, p. 156'den aktaran Forte, *a.g.m.*, s.374.

28 Tatiana Zonova, *a.g.m.*, s.1.

29 Iver B. Neumann, *Russia and the Idea of Europe: A study in identity and international relations*, (London and New York: Routledge 1996), s.134.

30 Wolfgang Mueller (2009), *a.g.m.*, s.83.

İlhan ARAS

tutumunun oluşturulmasında öncü bir rol oynamıştır.³¹ Ağustos 1957'de Enstitü tarafından Moskova'da düzenlenen konferansta, Ortak Pazar'ın varlığı, kapitalist sistemdeki devletler arasında "karşıtlıklar" olacağına dair öngöründe bulunan Leninist doktrinin geçerliliğinin inkar edilmesi olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın, katılımcılar Ortak Pazar'ın varlığı için iki doktrinsel referans göstermişlerdir. İlki, Lenin'in 1915'te Avrupa Birleşik Devletleri'nin alt sınıfların yükselişini önlemeyi amaçlayan tekeller şeklinde mümkün olabileceği ancak bu şekildeki bir ittifakın geçici olacağı düşüncesi olmuştur. 1952'de Stalin'in doğrudan sosyalist devletlere karşı kapitalistler arasında kurulan ittifakların emperyalistler arasındaki kaçınılmaz savaşı önleyemeyeceği düşüncesi de bir diğer referans olmuştur.³² Bu çerçevede Enstitü tarafından Temmuz 1957'de konuya ilişkin 17 tezden (*Seventeen Theses Regarding the 'Common Market' and EURATOM / O sozdanii 'obshchego rynka' i Evratoma – Tezisy-*) oluşan bir çalışma hazırlanmıştır. Çalışmanın genel yapısında, Ortak Pazar'a karşı saldırgan bir tutum takınıldığı görülmektedir. AET; işçi sınıfının daha iyi sömürülmesi için tasarlanmış, Almanya'nın yayılmacı isteklerinde temellenmiş, kapitalist dünya pazarındaki bölünmenin yeni bir metodu olmuştur. Ayrıca, Britanya'nın Topluluğa katılmasına karşı çıkılmasından dolayı kapitalist kamp içinde çok sayıda çelişki olduğu savunulmuş ve Topluluk, yeni bir sömürgecilik kurumu olan NATO'nun ekonomik temeli olarak görülmüştür.³³ AET'nin 1957-1962 arası değerlendirmesi olarak nitelendirilebilecek 17 tez, Roma Antlaşması'nı Üçüncü Dünya'daki

31 Marshall D. Shulman, "The Communist States and Western Integration", *International Organization*, Vol. 17, Issue 3, June 1963, s.654.

32 David F.P. Forte, *a.g.m.*, s.374.

33 Bernard Dutoit, *L'Union Soviétique à l'intégration européenne* (Université de Lausanne, 1964), pp. 41-42.'den aktaran David F.P. Forte, *a.g.m.*, s. 374.; Werner Feld, "The Utility of the EEC Experience for Eastern Europe", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 8, Issue 3, September 1969, s.236.

Sovyetler Birliği Dış Politikasında Avrupa Bütünleşmesi: 1950'li ve 1960'lı Yıllar

bağımsızlık hareketlerinin ve sosyalizmin başarısının bir sonucu olarak baskı altına girecek olan kapitalist devletler arasındaki rekabeti zorlaştıracak “geçici” bir ittifak olarak değerlendirmiştir.³⁴

Ortak Pazar'a ilişkin yaklaşımın somut ifadeleri olan 17 teze genel olarak bakıldığında şu hususlar öne çıkmaktadır. AET; pazar, ham madde ve sermaye ihracı için ortak bir mücadelenin içinde olan dünyayı yeniden bölmeyi teklif eden uluslararası bir devlet tekeli anlaşması olarak görülmüştür. Batı Avrupa ülkelerinin biraraya gelmesinde, sosyalist kamp tehdidi ve kolonilerdeki ulusal bağımsızlık hareketine karşı birlikte hareket etme isteği önemli olmuştur (4. Tez). Avrupa bütünleşmesi geniş ölçüde ABD tarafından desteklenmiş ve bütünleşmeden en fazla yarar elde edenler Fransa ve Batı Almanya olacaktır (Tez 1, 3. vd.). AET'yi kuran anlaşma saldırgan özellikler taşımakta, NATO'ya askeri-ekonomik üs sağlamakta, Afrika'dan stratejik hammaddelerin çıkarılmasına fırsat vermekte ve Batı Almanya'ya AAET yoluyla nükleer silahlar tedarik etmektedir (Tez 5). AET, Almanya ve Fransa'nın hegemonya kurma mücadelesine sahne olacak³⁵; Fransa, Hollanda ve İtalya'nın tarım üzerindeki uzlaşmazlıklarını artırmasına benzer olarak ABD, Japonya gibi rakipleriyle de anlaşmazlıkların artmasına neden olacaktır (Tez 13).³⁶

Levi, Ortak Pazar'ın oluşturulmasının SSCB ve komünist dünyada yarattığı endişeleri bazı noktalarda özetlemiştir. İlki, komünist ülkelerin ekonomik kalkınma planlarını başarmak için Ortak Pazar'ın sanayileşmiş ülkeleriyle ticaret düzeylerini artırmaya ihtiyaç duymalarıdır. Bu ülkelerden Ortak Pazar'a yapılan ihracat 1959-1961 arasında %25 düzeyinde artmış ve büyümeye devam etmiştir. Bu ticaret, Ortak Pazar'ın dış tarife

34 Wolfgang Mueller (2009), *a.g.m.*, ss.84.

35 Avrupa bütünleşme sürecine bakıldığında, özellikle bu tezin doğru çıktığı görülmektedir.

36 Christopher A. P. Binns, “From use to EEC: The soviet analysis of European integration under capitalism”, *Soviet Studies*, Vol. 30, No. 2, April 1978, ss.246-248.

İlhan ARAS

engelinin oluşturulmasıyla tehlikeye girmiştir. Bu durum da sosyalist ekonomiler için önemli sorunlara neden olabilirdi. İkincisi, kapitalist ülkelerin bağlantısız ülkelere uzun dönemli ekonomik anlaşmalar yoluyla destek olmayı teklif etmesi için daha iyi bir imkanı olmuştur. Bir diğeri, Leninist ideolojinin kapitalizmin düşüşünün kaçınılmazlığı, kitlelerin yavaş yavaş yoksullaşmasının önlenemezliği ve kapitalist dünyanın artan içsel uzlaşmazlıklarını çözenin imkansızlığı gibi bazı temel ilkelerinin, Avrupa bütünleşmesinin kurulan topluluklarla somut hale geldiği 1957 yılında anlamsız hale gelmesidir. Son olarak, komünistlerin kolayca kazanabileceklerini düşündükleri “barışçıl ekonomik savaşın” sonuçlarıyla ilgili şüphelerin ortaya çıkmasıdır. Böylece söz konusu ülkeler hazır olmadıkları bir hedefle yüzleştiklerini anlamışlardır.³⁷

1959 yılına gelindiğinde, Batı dünyasının ekonomik sorunlarını çözdüğü, Ortak Pazar’ın şaşırtıcı büyüme oranları yakaladığı ve AET’nin ortadan kalkmayacak bir Topluluk olduğu görülmüştür. Buna karşın, Britanya da yedi Avrupa devletinden meydana gelen rakip bir ticaret örgütü olan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi’ni (*European Free Trade Association-EFTA*) kurmuştur. ABD ise, hem Batı Avrupa’da kaybolan barışın sadece ekonomik ve siyasi birliğin sağlanmasıyla kurulabileceğini düşünmesi nedeniyle, hem de Atlantik ortaklığının sağlanması için Ortak Pazar’ı desteklemiştir. Ayrıca ABD, OEEC’nin (*The Organisation for European Economic Co-operation/ Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü*) OECD’ye (*The Organisation for Economic Co-operation and Development/ Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü*) dönüşmesini sağlamıştır böylece AET ve EFTA arasında bir iletişimin sağlanmasının itici gücü olmuştur. Bütün bu gelişmelere karşın, Sovyetler Birliği öncelikle Avrupa’da siyasi ve diplomatik alanda ilerlemeye karar

37 Arrigo Levi, “Why the Soviet Union is worried by Europe’s progress”, from *Corriere della Sera* (5 September 1962)”, Erişim 5 Eylül 2017, http://www.cvce.eu/content/publication/2002/7/23/99bd4cb9-23a2-4a57-a2e7-f3ce05583daa/publishable_en.pdf.

Sovyetler Birliği Dış Politikasında Avrupa Bütünleşmesi: 1950'li ve 1960'lı Yıllar

vermiştir. Haziran 1959'da *World Marxist Review* himayesinde komünist ideologların bir toplantısı yapılmış ve bu toplantıda Ortak Pazar konusu değerlendirilmiştir.³⁸

Ortak Pazar'ın Britanya ve daha sonra EFTA'nın diğer üyeleriyle giderek genişleyeceğinin tahmin edilmesi Sovyetler Birliği'nin Ortak Pazar'a yönelik bakış açısını değiştirmesi gerektiğini göstermiştir. AET'nin dağılacığını umut etmekten farklı bir politika geliştirilmesi gerektiği inancı olmasına rağmen ideolojik bakış hızlı bir şekilde değişmemiştir. Sovyetler Birliği, ulusal anlaşmazlıkların AET yayılmacılığını önleyeceğine ve nihayetinde Topluluğun yıkılacağına inanmaya devam etmiştir.³⁹ Sovyetlerin, emperyalistler arasındaki anlaşmazlıkların AET'nin bütünleşmesini sona erdireceğine dair ideolojik varsayımları, AET'nin bir siyasi gerçeklik olarak kabul edilmemesine ve AET ile resmi ilişkilerin kurulmamasına neden olmuştur.⁴⁰ Sovyetlerin Avrupa bütünleşmesine yaklaşımı, söylem düzeyinde de görülmektedir. Yamamoto'nun belirttiği gibi, Topluluğun kendisini ifade ettiği "Avrupa Ekonomik Topluluğu" veya "Ortak Pazar" isminden ziyade Sovyetlere göre bütünleşme "sert ekonomik gruplaşma" olarak görülmüştür. Bu nedenle, Avrupa Topluluğu Sovyetler Birliği tarafından uluslararası örgütler arasında geçerli bir oluşum olarak kabul edilmemiştir.⁴¹

Sovyetler Birliği'nin Batı Almanya, Fransa, İtalya ve İngiltere ile ticareti, taraflar arasındaki ekonomik ilişkinin belirleyici unsuru olmuştur. Öyle ki, Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa'yla toplam ticaretinin hemen hemen yarısı

38 David F.P. Forte, *a.g.m.*, ss.375-376.

39 *A.g.m.*, s.377.

40 Tatiana Zonova, *a.g.m.*, s.1.

41 Takeshi Yamamoto, "Détente or Integration? EC Response to Soviet Policy Change towards the Common Market, 1970-75", *Cold War History*, Vol. 7, No. 1, February 2007, ss.75-76.

İlhan ARAS

AET'nin söz konusu büyük ülkeleriyle gerçekleşmiştir.⁴² Böylece, AET ile resmi ilişki kurulmayan dönemlerde de Sovyetlerin büyük üye devletlerle ekonomik ilişkilerinin devam ettiği görülmüştür.

1960'lı Yıllar

Topluluğun gelişimi 1960'larda olumlu yönde ilerlemeye başlamış, Kruşçev'in Batı ekonomilerini "yakalama ve geçme" amacının mümkün olmayacağı görülmüştür. 1960'ların ortalarında Doğu Bloğunun dünya ticaretindeki payı %9 civarında olurken, aynı dönemde AET dış ticareti küresel ticaretin %20'sini oluşturmuştur. Topluluk, dünyanın en büyük mal ithalatçısı olmuş ve 1958-1965 döneminde GSYİH büyümesi yaklaşık %25 civarında olmuştur.⁴³

Temmuz 1961'de Komünist Parti Programı'nda çağdaş dünyanın temel özelliklerine ilişkin yaklaşımda, Ortak Pazar'a sembolik bir önem verildiği görülmüştür. Ortak Pazar'ın da dahil edildiği, "bütünleşme" sloganından türeyen uluslararası devlet tekeli örgütler, gerçekte dünya kapitalist pazarının yeniden bölünmesinin yeni bir şekli olarak keskin ayrımların ve çatışmaların odak noktaları olarak görülmüştür.⁴⁴

1962'de Sovyet yetkililer tarafından AET'ye yönelik üç unsur içeren yeni bir yaklaşım benimsenmiştir. İlki, AET'ye katılacak ülkelerin engellenmesi ve üye ülkelerin ayrılmasını destekleme derecesinde AET'ye yönelik Sovyet saldırılarının yoğunlaşmasıdır. Bu amaçla Kruşçev, Mayıs 1962'de Mali Cumhurbaşkanı Modibo Keita'ya Mali'nin AET ile kuracağı ortaklıktan vazgeçmesi çağrısını yaparken, Haziran 1962'de İtalya Başbakanı Amintore Fanfani'ye ise AET'den ayrılma çağrısını yapmıştır. İkinci unsur,

42 Alfred Zauberman, "The Soviet Bloc and the Common Market", *The World Today*, Vol. 19, No. 1, January 1963, s.30.

43 Wolfgang Müller, (2011), *a.g.m.*, s.80.

44 Marshall D. Shulman, *a.g.m.*, s.650.

Sovyetler Birliği Dış Politikasında Avrupa Bütünleşmesi: 1950'li ve 1960'lı Yıllar

Sovyetler Birliği'nin AET bütünleşmesinin gücünü kırmak için Doğu Bloğunun kendi ekonomik bütünleşmesini teşvik etmesidir. 1949'da Batı'nın ekonomik meydan okumasına bir tepki olarak kurulan Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi (*Council of Mutual Economic Assistance*), 1962'de Kruşçev'in belirttiği çizgide hareket etmiştir. Son unsur ise, Doğu Bloğu ve AET arasında doğrudan bir ilişki kurulmasının Kruşçev tarafından tavsiye edilmesidir. AET, bir "gerçeklik" olarak kabul edilmiş ve ekonomisinin büyümesine dikkat çekilmiştir.⁴⁵

Kruşçev'in yumuşama politikası, Avrupa Topluluğu'na (AT) yönelik önemli bir dönüm noktası olmuştur. 23 Mayıs 1962'de resmi yayın organı olan *Pravda*'da AT'yi "kesinlikle siyasi ve ekonomik bir gerçeklik" olarak kabul eden bir makale yayınlanmıştır.⁴⁶ Buna karşın, AET "gerçekliğini" kabul etmenin çoğunluğu görüşü olmadığını da belirtmek gerekmektedir. Ayrıca, 1963'te, Ortak Pazar ile ticarete tek bir gümrük tarifesi varlığını kabul etmenin AET'yi tanıma anlamına gelebileceğinden dolayı tarife reddedilmiştir.⁴⁷

Temmuz 1962'de SSCB Bilimler Akademisi, kapitalizmin sorunlarını ve Batı bütünleşmesini tartışmak için yeni bir toplantı çağrısında bulunmuştur. 23 ülkeden gelen Marksist ekonomistlerin 10 günlük tartışmaları temelinde şekillenen fikirler, Ağustos 1962'de SSCB Bilimler Akademisi tarafından 32 tezden oluşan bir taslak şeklinde yayınlanmış, bu tezler 26 Ağustos'ta "Batı Avrupa'daki Emperyalist Bütünleşmeye İlişkin 32 Tez" şeklinde *Pravda* 'da yayınlanmıştır. Her bir tezde, Ortak Pazar özellikle bir saldırı konusu yapılmıştır. Bu tezlerde bütünleşme süreci; NATO'nun askeri temeli, yeni bir sömürgecilik şekli, işçilerin fakirleşmesinin ve bunun gibi

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
299-322

45 Wolfgang Müeller (2011), *a.g.m.*, s.81.

46 La Civiltà cattolica, 5 gennaio 1974, anno 125, P.499.'den aktaran Tatiana Zonova, *a.g.m.*, s.1.

47 *A.g.m.*, ss.1-2.

İlhan ARAS

durumların nedeni olarak görülmüştür.⁴⁸ Ancak belirtmek gerekir ki, 32 tezde daha önceki 17 tezdten farklı bir tonda Ortak Pazar'a yaklaşılmıştır. Ortak Pazar'ın artık giderek daha fazla dikkate alınması gereken bir yapı olduğu görülmüştür.⁴⁹

27 Ağustos 1962'de, 32 tezin yayınlanmasından sonraki günde ve Çağdaş Kapitalizme İlişkin Moskova Konferansı açılış oturumu gününde, Kruşçev'in yazdığı bir makale *Kommunist*'de yayınlanmıştır. Kruşçev yazısında, emperyalist güçlerin birleşmeyi amaçlamasının sosyalizmin başarısına zarar vereceğini savunmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalist ülkelerin ekonomik konularda ve dış politika alanında birleşme eğiliminin önemli ölçüde arttığından ve AKÇT, Ortak Pazar gibi örgütler oluşturulduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Ortak Pazar'ın kapitalist tekeller için önemli yararlar sağlayacağından bahseden Kruşçev, küçük ülkelerin ise emperyalist ittifaklara daha fazla bağımlı hale geldiğinden bahsetmiş ve saldırgan güçlerin NATO'nun güçlendirilmesi ve silahlanma yarışını takip etmek için Ortak Pazar'ı istismar etmeye çalıştığını ifade etmiştir.⁵⁰

1960'ların ilk yıllarında, Britanya'nın Ortak Pazar'a katılımının önlenmesi Sovyet diplomatik eylemlerinin ana amacı olmuştur.⁵¹ Bunun nedeni, "emperyalist bloğun" daha fazla güçlenmesinin Sovyetler Birliği'nin aleyhine bir durum olmasıdır. 1963'te, Fransa Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'ün Britanya'nın üyeliğini veto etmesi, ateist biri olan Kruşçev için "cennetten gelen bir hediye" olarak takdirle karşılanmıştır.⁵² Bu çerçevede, Sovyetler Birliği-Avrupa ilişkilerinde yaşanan değişimlerde de Gaulle'ün önemli bir

48 David F.P. Forte, *a.g.m.*, s. 380.; Marshall D. Shulman, *a.g.m.*, s.652.

49 Werner Feld, *a.g.m.*, s.237.

50 N. S. Khrushchev, 'Vital Questions of the Development of the "World Socialist System"', *Kommunist*, 1962, no. 12, pp. 3-26'den aktaran David F.P. Forte, *a.g.m.*, s.381.

51 *A.g.m.*, ss.377-378.

52 Wolfgang Müller (2011), *a.g.m.*, s.82.

Sovyetler Birliği Dış Politikasında Avrupa Bütünleşmesi: 1950’li ve 1960’lı Yıllar

rolü olmuştur. De Gaulle, Avrupa’da istikrarlı bir barış ortamının ancak “Bağımsız Avrupa” ile olabileceğini bunun için de Sovyetler Birliği dahil bütün Avrupa devletlerinin işbirliği içinde olmaları gerektiğini belirtmiştir. Birleşik Krallık’ın üyeliğini 1967’de ikinci defa veto etmesi de ABD’den bağımsız bir Avrupa’ya duyduğu inançtan kaynaklanmıştır. Sovyetler Birliği’ne karşı da dengede hareket etmek gerektiğine inandığı için Paris-Moskova hattını önemsemekteydi. Sovyetler Birliği de Doğu Avrupa’ya karşı tutumunu yumuşatacak ve bu ülkeler Avrupa’ya yakın olacaklardı. De Gaulle’ün 1966 ve 1967’de Moskova, Varşova ve Budapeşte’ye yaptığı ziyaretler de bu yaklaşımı göstermiştir. Bu süreç zaten “yumuşama” (*Détente*) denilen sürecin de ilk işaretleri olacaktır.⁵³

1960’lı yılların özellikle ikinci yarısıyla birlikte, Sovyetler Birliği-AET ilişkileri 1950’li yıllardan farklı bir yöne evrilmeye başlamıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, taraflar arasındaki ilişkilerin kırılma yaşaması ve böylece yakınlaşma sürecine geçilmesi 1970’lerin başında olmuştur. 20 Mart 1972’de Brejnev, XV. Sovyet Sendikaları Kongresi’ndeki konuşmasında, “Sovyetler Birliği’nin Batı Avrupa’nın gerçek durumunu ve Ortak Pazar olarak bilinen kapitalist ülkelerin ekonomik gruplaşmasını ihmal edemeyeceğini” belirtmiştir. Ayrıca, Ortak Pazar’ın gelişimini ve faaliyetlerini yakından izlediğini de söylemiştir.⁵⁴ Bu gelişme, Sovyetler Birliği’nin Avrupa bütünleşmesine yönelik yaklaşımının değişmeye başladığını göstermiştir.

Sonuç

ABD ve SSCB’nin rekabetiyle şekillenen Soğuk Savaş döneminde iki blok da Avrupa’ya özel bir önem vermiştir. ABD, Marshall yardımlarıyla kalkınmasına destek olduğu Batı Avrupa’da egemen olurken, SSCB de Doğu

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
299-322

53 Oral Sander, *Siyasi Tarih*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1984), ss.556-558

54 Tatiana Zonova, *a.g.m.*, s.2.

İlhan ARAS

Avrupa üzerinde bir nüfuz alanı oluşturmuştur. Böylece, Soğuk Savaş'ın başlangıç yıllarında şekillenen Avrupa bütünleşme süreci iki bloktan farklı tepkiler almıştır. ABD, Avrupa bütünleşmesini destekleyen, Sovyetler Birliği ise karşı olan taraf olmuştur. AET üye devletlerini kapitalist ülkeler olarak gören Sovyetler Birliği, AET'yi kapitalist bir blok olarak görme yaklaşımını benimsemiş ve sürdürmüştür. Ayrıca 1950'li ve 1960'lı yıllara bakıldığında, Sovyet Bilimler Akademisi tarafından Avrupa bütünleşmesini açıklayabilmek için yapılan çalışmalar ve Sovyet liderlerin yaklaşımı, Avrupa'da bir gücün oluşmasını reddetme ve engelleme niyeti ile şekillenmiştir.

“Tehdit” kelimesi Sovyetler Birliği-AET ilişkilerinin önemli kavramlardan biri olarak görülebilir. Avrupa bütünleşmesine destek veren ABD “kazanmak” penceresinden AET'ye bakarken, Sovyetler Birliği de “tehdit” algısı penceresinden AET'ye yaklaşmıştır. Ayrıca ABD'nin Sovyet “tehdidine” karşı AET'ye destek vermesi ve AET'nin bütünleşme sürecindeki itici faktörlerden birinin Sovyet “tehdidi” olması da bu çerçevede değerlendirilebilir.

Vladislav Zubok'un belirttiği gibi, Avrupa bütünleşmesine yönelik Sovyet tutumu Soğuk Savaş dönemi boyunca değişimler geçirmiştir. Refah düzeyi yüksek bir AET'nin ortaya çıkması, Sovyetlerin Avrupa bütünleşmesine bakışındaki değişimin önemli bir nedeni olmuştur. Ancak bu değişimdeki asıl neden, Stalinist devrimci-empyral felsefenin yozlaşması ve önemi artan reform ihtiyacının Batı Avrupa'dan ayrı kalarak karşılanamayacağını görülmesi olmuştur. Sovyet dış politikası, yumuşama (*détente*) döneminde Sovyet ekonomisinin Batı ile yeniden bütünleşmesi için fırsatlar vermiştir.⁵⁵ Belirtildiği gibi, Soğuk Savaş'ta yumuşama dönemine girilmesinde hem AET'nin ekonomik bütünleşme yönünde elde ettiği başarının Sovyetler Birliği tarafından görülmesi ve bütünleşmenin kalıcılığının anlaşılması, hem

55 Vladislav Zubok, *a.g.m.*, s.97.

Sovyetler Birliği Dış Politikasında Avrupa Bütünleşmesi: 1950'li ve 1960'lı Yıllar

de, De Gaulle'ün etkisiyle Avrupa'nın ABD karşısında Sovyetler Birliği'ne yaklaşması etkili olmuştur.

Son olarak, gelişmelerin, Sovyetler Birliği'nin Avrupa bütünleşmenin uzun süreli olmayacağı ve işlevini kaybedeceği öngörüsünün tam tersi yönünde gerçekleştiği görülmektedir. Soğuk Savaş Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla sonuçlanırken, 1992 Maastricht Antlaşması ile bütünleşmesini güçlendiren Avrupa Birliği'nin giderek daha güçlü bir siyasi ve ekonomik birlik olma yoluna girmesi söz konusu olmuştur. Friedman'ın belirttiği gibi, "Sovyetler Birliği, Maastricht Antlaşması'nın taslağının tamamlandığı ayda çöktü."⁵⁶

1970'li yıllarla birlikte, taraflar arasında yakınlaşmanın giderek arttığı ve ilişkilerin normalleşmeye başladığı yeni bir döneme girilmiş, özellikle 1980'li yıllar tarafların siyasi diyalog sürecine girdiği yeni bir dönem olmuştur.

KAYNAKÇA

Alfred Zauberman, "The Soviet Bloc and the Common Market", *The World Today*, Vol. 19, No. 1, January 1963

Arnold J. Toynbee, *Dünya, Batı ve İslam*, Çev. Abdullah Zerrar, (İstanbul: Pınar Yayınları 2002).

Arrigo Levi, "Why the Soviet Union is worried by Europe's progress", from *Corriere della Sera* (5 September 1962)", Erişim 5 Eylül 2017, http://www.cvce.eu/content/publication/2002/7/23/99bd4cb9-23a2-4a57-a2e7-f3ce05583daa/publishable_en.pdf

56 George Friedman, *Avrupa Krizi: Yaklaşan Avrupa Krizi ve Olası Savaşların Patlama Noktaları*, Çev. İrem Sağlamer, (İstanbul: Pegasus Yayınları, 2015), s.155.

İlhan ARAS

Christopher A. P. Binns, “From use to EEC: The soviet analysis of European integration under capitalism”, *Soviet Studies*, Vol. 30, No. 2, April 1978, 237-261.

David F.P. Forte, “The response of Soviet foreign policy to the common market, 1957–63”, *Soviet Studies*, Vol. 19, No 3, 1968, 373-386.

Gabriel García Márquez, *Doğu Avrupa’da Yolculuk*, Çev. İnci Kut, 2. Baskı, (İstanbul: Can Sanat Yayınları 2016).

George Friedman, *Avrupa Krizi: Yaklaşan Avrupa Krizi ve Olası Savaşların Patlama Noktaları*, Çev. İrem Sağlam, (İstanbul: Pegasus Yayınları 2015).

Haluk Özdemir, *Avrupa Mantiği: Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012).

Iver B. Neumann, *Russia and the Idea of Europe: A study in identity and international relations*, (London and New York: Routledge, 1996).

John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, (New York & London: W.W. Norton Company, 2001).

John Pinder, “Economic Integration and East-West Trade: Conflict of Interests or Comedy of Errors?”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 16, Issue 1, September 1977.

Jonathan R. Adelman, Deborah Anne Palmieri, *The Dynamics of Soviet Foreign Policy*, (New York: Harper & Row Publishers, 1989).

Sovyetler Birliği Dış Politikasında Avrupa Bütünleşmesi: 1950'li ve 1960'lı Yıllar

Kenneth N. Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, Çev. Osman S. Binatlı, (Ankara: Phoenix Yayınevi 2015).

Marshall D. Shulman, "The Communist States and Western Integration", *International Organization*, Vol. 17, Issue 3, June 1963, 649-662.

Mikhail Lipkin, "The Soviet Union, CMEA and the Question of First EEC Enlargement", XIV International Economic History Congress, Helsinki 2006, Erişim 22 Eylül 2017 <http://www.helsinki.fi/iehc2006/papers3/Lipkin.pdf>

N. B. S. Scott, "The soviet approach to European economic integration", *Soviet Studies*, Vol. 9, No. 3, 1958, 292-298.

Oral Sander, *Siyasi Tarih*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1984).

Pierre Guillen, "The Role of the Soviet-Union as a Factor in the French Debates on the European Defence Community", *Journal of European Integration History*, Vol. 2, No 1, 1996, 71-83.

Robert David English, Ekaterina (Kate) Svyatets, "Soviet elites and European integration: from Stalin to Gorbachev", *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, Vol. 21, No. 2, 2014, 219-233.

Takeshi Yamamoto, "Détente or Integration? EC Response to Soviet Policy Change towards the Common Market, 1970-75", *Cold War History*, Vol. 7, No. 1, February 2007, 75-94.

Üsküdar
Üniversitesi
Sosyal Bilimler
Dergisi, 2017;
sayı: 5,
299-322

İlhan ARAS

Tatiana Zonova, “From Cold War to Cold Peace: the EU-Russian Relations”, MGIMO- Moscow, Erişim 5 Eylül 2017 <http://www.eui.eu/Documents/Research/HistoricalArchivesofEU/FriendsofArchives/FriendsHAEUConfZonova.pdf>

Vladislav Zubok, “The Soviet Union and European Integration from Stalin to Gorbachev”, *Journal of European Integration History*, Vol. 2, No 1, 1996, 85-98.

Werner Feld, “The Utility of the EEC Experience for Eastern Europe”, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 8, Issue 3, September 1969, 236-261.

Wolfgang Mueller, “Recognition in Return for Détente?: Brezhnev, the EEC, and the Moscow Treaty with West Germany, 1970-1973”, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 13, No. 4, Fall 2011, 79-100.

-----, “The Soviet Union and Early West European Integration, 1947-1957: From the Brussels Treaty to the ECSC and the EEC”, *Journal of European Integration History*, Vol. 15, No 2, 2009, 67-85.

Üsküdar
University
Journal
of Social
Sciences, 2017;
issue: 5,
299-322